

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА ФІНАНСОВОГО ПРАВА

УДК 347.73

DOI 10.37772/2309-9275-2021-1(16)-20

ПЕРЕПЕЛИЦЯ МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

доктор юридичних наук, професор Національного
юридичного університету України імені Ярослава
Мудрого, м. Харків, Україна

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ: КРИТЕРІЇ ТА ІНДИКАТОРИ ПІДОЗРІЛОСТІ

У статті досліджується правові норми у сфері встановлення та класифікації об'єктів фінансового моніторингу - видів фінансових операцій залежно від критеріїв та індикаторів, розроблених суб'єктами державного фінансового моніторингу та доповнених суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Робиться висновок, що для виявлення операцій, що виступають об'єктами фінансового моніторингу потрібні чіткі критерії та індикатори, що дозволяють швидко та точно визначити серед кола фінансових операцій ті, що пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Розглянуто критерії ризику за типом клієнта, за географічною підставою, за типом послуги (продукту), за каналом постачання послуги (продукту). Диференційовано індикатори підозрілості фінансових операцій на індикатори, що стосуються діяльності чи поведінки клієнта, індикатори, що стосуються фінансових операцій клієнта та індикатори за різними видами продуктів (послуг). Підкреслюється, що проблема щодо визначення чітких та типових видів критеріїв та індикаторів фінансових операцій є важливою та актуальною у сучасних відносинах, що складаються у сфері фінансового моніторингу між державою та учасниками відповідних фінансових операцій.

Ключові слова: об'єкти фінансового моніторингу, учасники фінансових операцій, класифікація критеріїв та індикаторів, критерії ризику, індикатори підозрілості фінансових операцій, легалізація незаконних доходів, відмивання коштів, типові та стандартні операції.

Постановка проблеми. Проблема легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, набутого злочинним шляхом має велике значення для України, тому що криміналізація економіки є головною загрозою економічної безпеки держави. З метою успішної протидії даному негативному явищу необхідно постійно розробляти та вдосконалювати процеси виявлення та аналізу фінансових операцій що виступають об'єктами фінансового моніторингу. Задля виявлення таких операцій потрібні чіткі критерії та індикатори, що дозволяють швидко та точно визначити серед кола фінансових операцій ті, що пов'язані з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Перелік критеріїв та індикаторів підозрілості фінансових операцій великий та іноді неоднозначний у сенсі його тлумачення та застосування. Таке питання є важливим, тому що мова йде про сферу права, про суб'єктивні права учасників фінансових операцій, про право власності таких осіб на свої активи та рівень довіри до суб'єктів, що оказують фінансові та інші послуги. Тому питання щодо визначення чітких та типо-

вих видів критеріїв та індикаторів фінансових операцій є важливим та актуальним у сучасних відносинах, що складаються у сфері фінансового моніторингу між державою та учасниками відповідних фінансових операцій.

Ступінь розробленості проблеми. Розв'язання проблем правового регулювання національної системи фінансового моніторингу в Україні (процедурам, методикам, ризикам, критеріям, показникам тощо) було присвячено праці таких учених як А. П. Гаврилишин, І. М. Патюта, Б. М. Сюркало, О. Є. Костюченко, К. А. Кривуля, Ж. І. Довгань, І. Г. Бірюкова, В. М. Берізко та інші [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Безумовно, що роботи даних науковців мають значну теоретичну та практичну цінність і є основою для подальшого детального дослідження поставлених питань. Але питання щодо класифікації об'єктів фінансового моніторингу відповідно до критеріїв та індикаторів підозрілості є важливим та необхідним, тому що саме на таких показниках ґрунтується вся діяльність у сфері фінансового моніторингу і саме від їх встановлення залежать результати такої діяльності.

Метою даної статті є дослідження правових норм у сфері встановлення та класифікації об'єктів фінансового моніторингу - видів фінансових операцій залежно від критеріїв та індикаторів, вироблених суб'єктами державного фінансового моніторингу та доповнених суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Акцент робиться на об'єктивному та суб'єктивному підході при виявленні та застосуванні таких показників.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 41 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі, за текстом, Закон № 361), об'єкт фінансового моніторингу – це дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників [8]. Отже, об'єкт фінансового моніторингу розподіляється на два види: 1) дії з активами учасників фінансових операцій, яким притаманні відповідні ризики та 2) будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників. Стосовно першого виду слід зазначити, що об'єктом фінансового моніторингу є не будь-яка фінансова операція, а тільки та, відносно якої існують ризики, тобто небезпеки (уразливі місця, загрози) використання суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою легалізації незаконних доходів.

Для того, щоб виявити ризик, присвоїти йому відповідний рівень і далі визначити методи його нейтралізації або мінімізації, Закон № 361 розподіляє такі фінансові операції на порогові та підозрілі. Критерії визначення порогових фінансових операцій мають вичерпний характер і закритий перелік. До таких відносяться операції, якщо сума, на яку здійснюється кожна з них, дорівнює чи перевищує 400 тисяч гривень, а для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри – 55 тисяч гривень при наявності однієї або більше ознак: 1) фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами; 2) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів; 3) фінансові операції із переказу коштів за кордон (в тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон); 4) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту, у разі, якщо хоча б одна із

сторін – учасників фінансової операції має відповідно реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та/або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, або, однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції) [8]. Це правило є загальним для всіх суб'єктів первинного фінансового моніторингу, незалежно від виду послуг, які вони оказують. Така фінансова операція може здійснюватися не тільки в національній валюті, а і в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентних за офіційним курсом гривні до іноземних валют 400 тисячам гривень на момент проведення операції (а для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри - достатньо 55 тисячам гривень). При цьому під іншими активами розуміються електронні гроші, майнові та немайнові права, майно.

Підстави ж, за якими фінансові операції можна відносити до підозрілих – є відкритими за своїм переліком і, саме тому, відносно такого типу операцій суб'єкти державного фінансового моніторингу постійно удосконалюють, уточнюють та розширюють критерії та індикатори, відповідно до яких такі операції підпадають під об'єкти фінансового моніторингу. Так, відповідно до ст. 21 Закону № 361, фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення [8]. Як бачимо, тлумачення підозрілих фінансових операцій є досить широким та віднесено на вільний розсуд суб'єкта, у якого виникла підозра. Стаття 1 Закону № 361 також не вносить ясність у це питання, тому що під підозрою пропонує розуміти припущення, що ґрунтується на результатах аналізу наявної інформації та може свідчити про те, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність чи походження активів пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та/або фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення або діяння, за яке передбачені міжнародні санкції. У такій ситуації виникає необхідність визначити критерії, показники, підстави, при наявності яких можна допустити

припущення, що ґрунтується на результатах аналізу наявної інформації та може свідчити про те, що фінансова операція підпадає під об'єкт фінансового моніторингу. Це є важливим питанням, тому що мова йде про сферу права, про суб'єктивні права учасників фінансових операцій, про право власності таких осіб на свої активи, про рівень довіри до суб'єктів, що оказують фінансові та інші послуги. Треба бути обережним ще і тому, що поняття «підозра» взагалі не є юридичною дефініцією, а наслідки від її застосування можуть бути вкрай серйозними.

У зв'язку з цим, в рамках правотворчої діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу йде постійна робота щодо удосконалення та уточнення критеріїв та індикаторів підозрілості фінансових операцій. При визначенні того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, суб'єкт первинного фінансового моніторингу відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону № 361, повинен враховувати типологічні дослідження у сфері запобігання та протидії, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, результати національної оцінки ризиків, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу [8].

У свою чергу, до завдань спеціально уповноваженого органу відповідно до ст. 25 Закону № 361 відноситься визначення критеріїв проведення аналізу операцій, що мають відношення до незаконної легалізації доходів та здійснення типологічних досліджень у сфері запобігання та протидії. Ст. 28 Закону № 361 закріплює за спеціально уповноваженим органом обов'язок проводити систематично, але не рідше одного разу на три роки національну оцінку ризиків у даній сфері і ґрунтувати таку оцінку на вимогах рекомендацій та документів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), положень звітів та рекомендацій з питань з питань оцінки ризиків відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму Європейської Комісії, інших міжнародних аналітичних оглядів, звітів та рекомендацій. Під національною оцінкою ризиків розуміється система заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів (за потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу, закріплюють у нормативно-правових актах

обов'язкові вимоги та правила відносно суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Стаття 18 Закону № 361 чітко визначає хто з суб'єктів державного фінансового моніторингу здійснює державне регулювання і нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, і відповідно до цього встановлює для них правила та вимоги, які, у першу чергу, стосуються визначення критеріїв підозрілих фінансових операцій. Так, Національний банк України здійснює державне регулювання відносно банків та філій іноземних банків, страховиків (перестраховиків), страхових брокерів, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових установ, платіжних організацій, операторів поштового зв'язку; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – відносно товарних та інших бірж, що проводять фінансові операції з товарами, установ накопичувального пенсійного забезпечення; управителів фондів фінансування будівництва/фондів операцій з нерухомістю, професійних учасників фондового ринку (крім банків), включаючи Центральний депозитарій цінних паперів; Міністерство юстиції України – відносно адвокатських бюро, адвокатських об'єднань та адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, нотаріусів, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги; Міністерство цифрової трансформації – відносно постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів; спеціально уповноважений орган – відносно суб'єктів аудиторської діяльності, бухгалтерів, суб'єктів господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єктів господарювання, що здійснюють консалтування з питань оподаткування, суб'єктів господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, суб'єктів господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінними каміннями та виробами з них, суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри [8].

Регулювання виражається у прийнятті відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу нормативного акту, що розповсюджує свою діяльність тільки на підконтрольного йому первинного суб'єкта. Такі нормативні акти містять для суб'єктів первинного фінансового моніторингу як обов'язкові приписи, так і уповноважуючи, які наділяють останніх правами діяти на власний розсуд з урахуванням специфіки своєї діяльності, але в рамках обов'язкових вимог. Так, суб'єкт первинного фінансового моніторингу (крім спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що проводять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної

особи) з урахуванням вимог законодавства, результатів національної оцінки ризиків та оцінки ризиків, притаманних його діяльності, розробляє, впроваджує та оновлює правила фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу. Отже, з одного боку суб'єкти первинного фінансового моніторингу повинні враховувати в своїй діяльності вимоги законодавства, результати національної оцінки ризиків та оцінки ризиків, притаманних його діяльності, встановлені відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу (наприклад, банк під час розроблення власних критеріїв ризику за типом клієнта повинен враховувати критерії ризику, зазначені у Положенні НБУ про здійснення банками фінансового моніторингу), а, з іншого боку – розробляти та оновлювати власні внутрішні документи (наприклад, внутрішні документи банку з питань протидії та запобігання легалізації незаконних доходів – це політика, правила, програми, методики, інші документи, що розроблені та затверджені банком з метою належного виконання функцій суб'єктом первинного фінансового моніторингу). Розробка та впровадження внутрішніх документів є вільним правотворенням суб'єктів первинного фінансового моніторингу, але законодавець вимагає при цьому дотримуватися принципу достатності. Відповідно до ст. 8 Закону України № 361, внутрішні документи з питань фінансового моніторингу повинні містити процедури, достатні для забезпечення ефективного управління ризиками, а також для запобігання використанню послуг та продуктів суб'єкта первинного фінансового моніторингу для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Знов таки принцип достатності – є оціночним поняттям та залежить від суб'єктивного бачення суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Такі невизначені правові можливості суб'єктів фінансового моніторингу (як державних, так і первинних), можуть привести до появи безлічі за своєю кількістю та невизначеністю за своїм змістом критеріїв та підстав, при наявності яких фінансовій операції буде присвоюватися статус підозрілої. Для запобігання цьому процесу буде правильним дослідити та систематизувати основні критерії та індикатори класифікації фінансових операцій, що підпадають під фінансовий моніторинг на прикладі банківської системи, тому що більше половини фінансових операцій здійснюється саме через банківську систему. Постановою Правління Національного банку України від 19.05.2020 року № 65 були встановлені кри-

терії ризику, які визначають фінансову операцію як підозрілу. Такі критерії розподіляються за типом клієнта, за географічною підставою, за типом послуги (продукту), за каналом постачання послуги (продукту) [9].

Критерії ризику за типом клієнта – це критерії ризику у сфері протидії та запобігання легалізації незаконних доходів, що притаманні правовій формі, структурі власності клієнта, діловій, професійній чи особистій діяльності клієнта та його кінцевого бенефіціарного власника. У свою чергу, критерії ризику за типом клієнта диференціюються на критерії ризику, що зумовлені комерційною чи особистою діяльністю клієнта або його кінцевого бенефіціарного власника; критерії ризику, що зумовлені особливостями, пов'язаними із правовою формою заснування, структурою власності та поведінкою клієнта; критерії ризику, що можуть свідчити про те, що клієнт є компанією-оболонкою; критерії ризику, що зумовлені репутацією клієнта або кінцевого бенефіціарного власника.

До критеріїв ризику за типом клієнта відносять здійснення клієнтом таких видів діяльності як: азартні ігри, лотереї, послуги інкасації, діяльність, якій притаманний високий рівень готівки, торгівля дорогоцінними металами та камінням, торгівля нерухомістю, предметами розкоші, антикваріатом, творами мистецтва, виробництво та/або торгівля зброєю, боєприпасами, військовою технікою та військовими машинами, посередницькі послуги з торгівлі іноземною валютою, діяльність, пов'язана з віртуальними активами, діяльність неприбуткових організацій, у тому числі благодійна діяльність, виробництво та/або торгівля фармацевтичними продуктами або наркотичними речовинами (прекурсорами), видобуток сирої нафти, природного газу, державні закупівлі. Ризик за типом клієнта має місце також у випадку якщо суб'єкт господарювання є новим клієнтом банку, з дати встановлення ділових відносин з яким не пройшло три місяці, фінансові операції клієнта є складними, незвично великими для його діяльності або не відповідають фінансовому стану, є підстави вважати, що клієнт структурує фінансові операції або здійснює їх таким чином, щоб уникнути певних порогових значень, визначених законодавством, наявна негативна інформація в офіційних та/або публічних джерелах про клієнта або його кінцевого бенефіціарного власника, що свідчить про можливий зв'язок із тероризмом або іншою кримінальною незаконною діяльністю тощо.

Географічні критерії ризику - це критерії ризику у сфері протидії та запобігання легалізації незаконних доходів, притаманні співпраці між банком та

клієнтом, який пов'язаний із державою (територією), на якій економічні, соціальні, право чи політичні умови можуть спричинити високий рівень ризику відмивання. До таких критеріїв відносять держави (території), що віднесені Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, держави (території), що не виконують рекомендації FATF (чорний список), держави (території), яким притаманний підвищений ризик корупції. Тобто, при банк під час розроблення власних географічних критеріїв ризику повинен враховувати державу (територію) резидентності, громадянства, реєстрації, місцезнаходження клієнта, його кінцевого бенефіціарного власника та ключових контрагентів клієнта, державу (територію), у якій здійснюється основна господарська діяльність клієнта.

Критерії ризику за типом послуги (продукту) – це критерії ризику у сфері протидії та запобігання легалізації незаконних доходів, притаманні відповідній послугі (продукту) банку. Банк під час розроблення власних критеріїв ризику за типом послуги повинен враховувати: рівень прозорості послуги, рівень складності послуги, потенційну суму (оборот) коштів, що може бути використана клієнтом за допомогою послуги. Критеріями ризику, що притаманні відповідній послугі є: використанні клієнтом послуги приватного банкінгу (надання індивідуальних послуг заможним клієнтам-фізичним особам), що характеризується такими елементами: а) плановий або фактичний річний кредитовий оборот перевищує 10 млн. грн; б) послуги передбачають комплексне управління активами, уключаючи консультації з питань фінансового планування, інвестування, податкових питань та правонаступництва; в) надаються спеціальні умови кредитування та розробляються особливі умови обслуговування таких клієнтів та їх фінансових операцій, а також існує посилена політика конфіденційності інформації про таких клієнтів та фінансові операції; клієнт отримує позики, що забезпечуються фінансовими інструментами або іншими гарантіями банку; клієнт використовує послуги при наявності таких ознак: а) послуга сприяє анонімності клієнта (електронні гроші, наперед оплачені картки); б) послуга є складною з огляду на можливість відстеження операції (перекази, що здійснюються із залученням великої кількості посередників, наприклад, міжнародні операції, що виконуються електронними грошима; велика частка готівкових операцій є невласивною для відповідного виду діяльності клієнта тощо.

Критерії ризику за каналом постачання послуги – це критерії ризику у сфері протидії та запобігання легалізації незаконних доходів, притаманні каналу

постачання послуги (продукту), тобто тому, яким чином клієнт отримує та використовує послугу. Під час розроблення власних критеріїв ризику за каналом постачання послуги банк повинен урахувати такі критерії: до процесу ідентифікації та верифікації клієнта залучені агенти, що не є суб'єктами первинного фінансового моніторингу; банк використав інструмент покладання для ідентифікації та верифікації клієнта; надання фінансових послуг ґрунтується на технологічних рішеннях, що певним чином обмежують можливості банку в частині управління процесом, оперативності прийняття рішень.

Окрім критеріїв ризику фінансових операцій у банківській системі виокремлюють таке поняття як індикатори підозрілості фінансових операцій. Власне кажучи, ці поняття у деякому сенсі є тотожними, тому що виступають показниками ситуації, коли у відповідного суб'єкта первинного фінансового моніторингу повинна виникати недовіра, припущення щодо порушення особою законодавства у сфері протидії та відмивання незаконних доходів. Але, якщо критерії є чітко встановленими, ґрунтуються на об'єктивному життєвому факті і практично не потребують додаткового тлумачення та роз'яснення суб'єктами первинного фінансового моніторингу у банківській сфері (або, тільки в рамках самого критерія), то, стосовно індикаторів можна зазначити, що, на відміну від критеріїв, вони є дещо оціночними, суб'єктивними, надають можливість достатньо широко їх розуміти та застосовувати, а відтак, іноді – і помилковими. Вони (деякі з них) ґрунтуються не на конкретному життєвому факті, що мав місце у дійсності, а на внутрішніх особливостях характеру самого підозрюючого суб'єкта первинного фінансового моніторингу (тобто, фізичної особи, людини як природної істоти), на її уявленнях та фантазіях. А люди різні. Там, де один уявить собі існування серйозної загрози або ризику, інший може і не помітити цього. У такій ситуації недалеко дійти і до свавілля у сфері права, до порушення суб'єктивних прав людини, перш за все, у сфері власності.

З іншого боку, слід визнати, що індикатори підозрілості теж виникли не просто так, а мали і мають під собою відповідне підґрунтя. В подальшому себе індикатори підозрілості виправдовували і дійсно підтверджували факт незаконної фінансової операції. Тому, повністю відмовлятися від них також не можна. Потрібно, скоріше за все, бути обережними при їх застосуванні і постійно аналізувати цю сферу відносин з метою виокремлення більш типових та стандартних ситуацій, які можуть свідчити про відмивання незаконних доходів. Треба прагнути такого стану, щоб, як найменше задіювати при аналізі фі-

нансової операції – уявлення та фантазії фізичної особи – суб'єкта первинного фінансового моніторингу, а більше ґрунтувати такий аналіз на об'єктивних показниках. Отже, якщо порівнювати за рівнем підозрілості критерії та індикатори фінансових операцій – то останні є більш підозрілими для визначення такої операції як незаконної у сфері відмивання «брудних» коштів.

Індикатори підозрілості фінансових операцій розподіляються на 1) індикатори, що стосуються діяльності чи поведінки клієнта; 2) індикатори, що стосуються фінансових операцій клієнта; 3) індикатори за різними видами продуктів (послуг).

До індикаторів, що стосуються діяльності чи поведінки клієнта відносяться такі: клієнт (представник клієнта) не може зрозуміло пояснити, у чому полягає його ділова діяльність (характер діяльності); клієнт або його представник нервує без видимих причин або проявляє нетипову поведінку; клієнт демонструє незвичну зацікавленість вимогами законодавства у сфері протидії та відмивання незаконних доходів, та внутрішньої системи банку; клієнт скасовує проведення запланованої фінансової операції після того, як банк запитав у нього відповідні підтвердні документи або роз'яснення; клієнт наполягає на терміновості проведення фінансової операції, демонструючи нервову поведінку, без наявності очевидних на те причин (підстав); інформація, надана клієнтом суперечить тій, що міститься в публічних джерелах; фінансові операції за рахунком фізичної особи не відповідають ризик-профілю клієнта (зокрема, віку, професії, доходам); клієнт незвично та надмірно виправдовує або пояснює фінансову операцію, підкреслюючи відсутність будь-яких зв'язків із незаконною діяльністю; представник клієнта – фізичної особи не має чітких та зрозумілих стосунків із клієнтом (наприклад, особа не є родичом, членом сім'ї, адвокатом); клієнт постійно наполягає на обслуговуванні в одного працівника банку, навіть якщо це звичайні операції або припиняє здійснювати фінансові операції через банк на період відсутності конкретного працівника.

Отже, як бачимо, дійсно, така поведінка чи діяльність клієнта може оцінюватися як підозріла, але їй можна знайти і цілком зрозуміле пояснення. Слід погодитися, що зміст та перелік індикаторів за підставою об'єктивності суттєво відрізняється від критеріїв підозрілості фінансової операції.

До індикаторів, що стосуються фінансових операцій клієнта відносяться наступні: клієнт (юридична особа-резидент) регулярно перераховує гроші іноземній компанії, яка має рахунок у банку України (клієнт-юридична особа – нерезидент, що має раху-

нок у банку України регулярно отримує гроші від юридичної особи-нерезидента; тривалий час спостерігається аналогічна тенденція щодо обсягу дебетових та кредитових фінансових операцій за рахунком клієнта протягом одного дня (незвичне швидке проходження коштів через рахунок, тобто незначне сальдо на початок та кінець дня та великі щоденні обороти коштів за рахунком; проведення декількох фінансових операцій клієнтом протягом одного дня в одному відділенні, але з очевидною спробою обслуговуватися у різних працівників банку; відбулися значні зміни в обсягах фінансових операцій, що здійснюються за рахунками клієнта; регулярне отримання коштів з-за кордону та/або переказ коштів за кордон, якщо мета таких переказів є неочевидною або сукупність таких фінансових операцій носить незвичний характер; державні кошти (пожертви) є основним джерелом надходжень на рахунки неприбуткової організації; клієнт (суб'єкт господарювання) здійснює регулярні платежі стороні чи сторонам, які, здавалося б не пов'язані з підприємницькою діяльністю клієнта, а підстава та мета платежів є незрозумілими тощо.

Індикатори за різними видами послуг (продуктів) розподіляються на операції з готівкою, з кредитами (позикою), з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, торговельне фінансування, послуги із зберігання цінностей/ надання в оренду депозитного сейфа, онлайн-послуги.

До індикаторів підозрілості щодо операцій з готівкою відносяться операції, при яких обсяг обсяг готівкових коштів за рахунком клієнта не відповідає обсягу, що є притаманним виду і масштабам діяльності клієнта; за рахунком клієнта здійснюються регулярні фінансові операції готівкою на великі округлені суми; клієнт регулярно обмінює велику кількість банкнот дрібного номіналу на банкноти крупного номіналу; регулярне проведення готівкових фінансових операцій з купівлі, продажу або конвертації іноземної валюти на великі суми та ін.

До індикаторів підозрілості щодо фінансових операцій з кредитом (позикою) відносяться операції, коли кредит погашається коштами, що належать третій особі, за відсутності раціонального обґрунтування; клієнт не цікавиться істотними умовами кредитування (процентна ставка, штрафи); клієнт повертає прострочений уже тривалий час кредит коштами, джерела походження яких не є зрозумілими; економічна доцільність отримання позики не є зрозумілою (наприклад, на рахунках клієнта розміщена значна сума коштів).

До індикаторів підозрілості щодо операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструмента-

ми відносяться купівля або продаж цінних паперів за відсутності очевидної економічної вигоди, фінансова операція на значну суму з купівлі-продажу неліквідних цінних паперів, ринкові ціну яких неможливо визначити, фінансові операції клієнта з цінними паперами є незвично складними або неоднозначними, а їх економічна доцільність не є зрозумілою, фінансові операції з цінними паперами передбачають термін розрахунку, що перевищує два тижні, проведення циклічних фінансових операцій з купівлі за більш високою ціною та продажу за більш низькою ціною (тобто із битком) цінних паперів, у тому числі облігацій внутрішньої державної позики, з таким же ISIN упродовж короткого проміжку часу (удень їх купівлі або протягом найближчих днів) та ін.

До індикаторів підозрілості, пов'язаних з торговельним фінансуванням відносяться такі: очевидне завищення або заниження ціни на товари та послуги, очевидне викривлення даних щодо кількості та виду товарів, що імпортуються чи експортуються, товар за зовнішньоекономічним контрактом проходить транзитом через країни (території) з підвищеним ризиком відмивання незаконних доходів, товар за зовнішньоекономічним контрактом проходить транзитом через одну або кілька країн (територій) за відсутності очевидних економічних причин тощо.

До індикаторів підозрілості пов'язаних із послугами із зберігання цінностей або надання в оренду депозитного сейфу відносяться наступні: поведінка клієнта щодо використання сейфа є незвичною (наприклад, клієнт часто відвідує сховище разом із сторонніми особами або приїжджає із сумками, за допомогою яких можна перевозити готівку у великих розмірах; клієнт використовує декілька (не менше трьох сейфів); клієнт проводить незвичайно трива-

лий час у сховищі (більше 15 хвилин), поведінка клієнта щодо використання сейфа суттєво змінилася (наприклад, раніше клієнт відвідував сховище один раз на рік, тоді як зараз – три рази на тиждень) та ін.

До індикаторів підозрілості у сфері онлайн-послуг відносяться наступні: різні представники кількох непов'язаних між собою клієнтів використовують для доступу до Інтернет-банкінгу однакові IP – адреси (Інтернет-протокол), є підстави вважати, що третя сторона використовує онлайн-банкінг клієнта (наприклад, доступ до Інтернет-банкінгу ініціюється із-зі меж України, тоді як банк має інформацію про присутність клієнта в Україні).

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок, що перелік критеріїв та індикаторів підозрілості фінансових операцій та віднесення їх до об'єктів фінансового моніторингу досить широкий. Класифікація їх за відповідними критеріями є необхідною та закріплена на законодавчому рівні, що важливо для запобігання їх необмеженому розповсюдженню. При цьому, суб'єкти державного фінансового моніторингу на власний розсуд, але з врахуванням головних вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, виробляють та встановлюють підстави віднесення фінансової операції до об'єкту фінансового моніторингу. У свою чергу, суб'єкти первинного фінансового моніторингу на власний розсуд, але з врахуванням правил та суб'єктів державного фінансового моніторингу, доповнюють, розширюють та вдосконалюють даний перелік з метою, з одного боку, сприяти запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних незаконним шляхом та їх попадання у фінансову систему держави та, з іншого боку, дотримання суб'єктивних прав клієнтів – учасників фінансових операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилишин А. П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку* : матеріали науково практична конференція. (м. Ірпінь, 6 черв. 2008 р.). Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. 588 с.
2. Патюта І. М. Сучасні схеми і підходи до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом у банківському секторі України. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 262-269.
3. Сюркало Б. М. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. *«Ефективна економіка»*. 2013. Вип. № 3. С. 241-244.
4. Костюченко О. Є., Кривуля К. А. Правові умови та шляхи вдосконалення фінансового моніторингу. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (4). С. 205-214.
5. Довгань Ж. І. Індикатори та моніторинг фінансової стійкості банківської системи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2011. Вип. 2. С. 31-41.
6. Бірюкова І. Г. Основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2012. Вип. 1 (56). С. 235-241.
7. Берізко В. М. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». *Право України*. 2006. Вип. 12. С. 52-63.

8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. №361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
9. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.

REFERENCES

1. Havrylyshyn A. P. (2008). Shchodo pytannia poniatiinoho aparatu «finansovy monitorynh». *Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia diialnosti kontroliuiuchykh ta pravookhoronnykh orhaniv u sferi hospodariuvannia: problemy sohodennia i perspektyvy rozvytku: materialy naukovo praktychna konferentsiia. (m. Irpin, 6 cherv. 2008 r.) - Organizational and legal provision of activities of controlling and law enforcement agencies in the field of management: Problems of the present and prospects of development: Proceedings Scientifically practical conference*. Irpin: Nationalnyi universytet DPS Ukrainy [in Ukrainian].
2. Patiuta I. M. (2012). Suchasni skhemy i pidkhody do lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochyнным shliakhom u bankivskomu sektori Ukrainy. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6, 262-269 [in Ukrainian].
3. Siurkalo B. M. 2013. Napriamy vdoskonalennia systemy derzhavnoho finansovoho monitorynhu. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 3, 241-244 [in Ukrainian].
4. Kostiuhenko O. Ye., Kryvulia K. A. (2012). Pravovi umovy ta shliakhy vdoskonalennia finansovoho monitorynhu. *Ekonomichni nauky – Economic sciences, Ser. Oblik i finansy*, 9 (4), 205-214 [in Ukrainian].
5. Dovhan Zh. I. (2011). Indykatory ta monitorynh finansovoi stiiosti bankivskoi systemy. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University*, 2, 31-41 [in Ukrainian].
6. Biriukova I. H. (2012). Osnovni problemy finansovoho monitorynhu u protydyi lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyнным shliakhom. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy – Scientific Bulletin of the National University of DPS of Ukraine*, 1 (56), 235-241 [in Ukrainian].
7. Berizko V. M. (2006). Shchodo pytannia poniatiinoho aparatu «finansovy monitorynh». *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 12, 52-63 [in Ukrainian].
8. Pro zapobihannia ta protydyi lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyнным shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 r. № 361. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 19.05.2020 r. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> [in Ukrainian].

ПЕРЕПЕЛИЦЯ МАРИЯ

доктор юридических наук, профессор кафедры финансового права
Национального юридического университета Украины им. Ярослава Мудрого

КЛАССИФИКАЦИЯ ОБЪЕКТОВ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА: КРИТЕРИИ И ИНДИКАТОРЫ ПОДОЗРЕНИЯ

В статье исследуются правовые нормы в сфере установления и классификации объектов финансового мониторинга – видов финансовых операций в зависимости от критериев и индикаторов, разработанных субъектами государственного финансового мониторинга и дополненных субъектами первичного финансового мониторинга. Делается вывод о том, что для выявления операций, выступающих объектами финансового мониторинга необходимы четкие критерии и индикаторы, которые позволяют быстро и точно определить из круга финансовых операций те, которые связаны с отмыванием доходов, полученных преступным путём. Рассмотрены критерии риска по типу клиента, по географическому основанию, по типу услуги (продукту), по каналу поставки услуги.

Дифференцированы индикаторы подозрения финансовых операций на индикаторы, имеющие отношение к деятельности или поведению клиента, индикаторы, касающиеся финансовых операций клиента и индикаторы в зависимости от видов услуг. Подчеркивается, что проблема определения чётких и типичных видов критериев и индикаторов финансовых операций является важной и актуальной в современных отношениях, складывающихся в сфере финансового мониторинга между государством и участниками финансовых операций.

Ключевые слова: объекты финансового мониторинга, участники финансовых операций, классификации критериев и индикаторов, критерии риска, индикаторы подозрения финансовых операций, легализация незаконных доходов, отмывание средств, типичные и стандартные операции.

PEREPELYTSYA MARIA

Doctor of Law, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

CLASSIFICATION OF FINANCIAL MONITORING OBJECTS: CRITERIA AND INDICATORS OF SUSPICION

Problem setting. The problem of legalization (laundering) of money and other property acquired by criminal means is of great importance for Ukraine, because the criminalization of the economy is the main threat to the economic security of the state. In order to successfully combat this negative phenomenon, it is necessary to constantly develop and improve the processes of identification and analysis of financial transactions that are the objects of financial monitoring. Detection of such transactions requires clear criteria and indicators that allow you to quickly and accurately identify among the range of financial transactions those related to money laundering. The list of criteria and indicators of suspicion of financial transactions is large and sometimes ambiguous in terms of its interpretation and application. This issues is important because it is about the scope of law, the subjective rights of participants in financial transactions, the ownership of such persons in their assets and the level of trust in entities that provide financial and other services.

The purpose of the research is to study the legal norms in the field of establishment and classification of financial monitoring objects - types of financial transactions depending on the criteria and indicators developed by the subjects of state financial monitoring and supplemented by the subjects of primary financial monitoring.

Analysis of resent researches and publications. The solution of problems of legal regulation of the national system of financial monitoring in Ukraine (procedures, methods, risks, criteria, indicators etc.) was devoted to the works of such scientists as A. P. Gavrilishyn, I. M. Patyuta, B. M. Surkalo, O. E. Kostyuchenko, K. A. Kryvulya, Zh. I. Dovgan, I. G. Biryukova, V. M. Berizko and others. However, the issue of classifying financial monitoring objects according to the criteria and indicators of suspicion is important and necessary, because it is on such indicators that all activities in the field of financial monitoring are based and the results of such activities depend on their establishment.

Article's main body. The list of criteria and indicators of suspicion of financial transactions and their classification as objects of financial monitoring is quite wide. Their classification according to the relevant criteria is necessary and enshrined in law, which is important to prevent their unrestricted spread. At the same time, the subjects of state financial monitoring at their own discretion, but taking into account the main requirements of the legislation in the field of financial monitoring, develop and establish the grounds for classifying a financial transaction as an object of financial monitoring. In turn, the subjects of primary financial monitoring at their own discretion, but taking into account the rules and subjects of state financial monitoring, supplement, expand and improve this list in order, on the one hand, to prevent the legalization (laundering) of proceeds from illegal by and their entry into the financial system of the state and, on the other hand, compliance with the subjective rights of customers – participants in financial transactions.

Conclusions. The article examines the legal norms in the field of establishment and classification of financial monitoring objects - types of financial transactions depending on the criteria and indicators developed by the subjects of state financial monitoring and supplemented by the subjects of primary financial monitoring. It is concluded that the identification of transactions that are the objects of financial monitoring requires clear criteria and indicators that allow you to quickly and accurately identify among the range of financial transactions those related to money laundering. Risk criteria by type of client, by geographical basis, by type of service (product), by service supply channel (product) are considered. Differentiated indicators of suspicion of financial transactions into indicators related to the activities or behavior of the client, indicators related to the financial operations of the client and indicators for different types of products (services). It is emphasized that the problem of defining clear and standard types of criteria and indicators of financial transactions is important and relevant in the current relations in the field of financial monitoring between the state and the participants of the respective financial transactions.

Keywords: objects of financial monitoring, participants in financial transactions, classification of criteria and indicators, risk criteria, indicators of suspicion of financial transactions, legalization of illegal income, money laundering, standard and standard transactions.

Перепелиця М. О. Класифікація об'єктів фінансового моніторингу: критерії та індикатори підозрілості. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2021. № 1 (16). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Perepelytsya16.pdf>.